

LEKSIK KOMPETENSIYA VA UNI RIVOJLANTIRISH USULLARI (XORIJIY TILLARNI O‘RGANISH MISOLIDA)

Shahnoza Ravshanbek qizi Madrahimova

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xorijiy tillarni o‘qitishda leksik kompetensiyaning ahamiyatini o‘rganamiz va uni rivojlantirishning turli usullarini muhokama qilamiz. Leksik kompetensiya yoki so‘zlarni samarali tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati til o‘rganishning asosiy jihati hisoblanadi. Bu muloqotda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, bu odamlarga o‘z fikrlari, g‘oyalari va his-tuyg‘ularini aniq ifoda etish imkonini beradi. Leksik kompetensiyani rivojlantirish ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, diqqat va izchil amaliyotni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: *Muloqot, leksik kompetensiya, idiomatik va leksik ko‘nikma, lug‘at, semiotik funksiya, grammatik mahorat.*

ABSTRACT

In this article, we will study the importance of lexical competence in teaching foreign languages and discuss various methods of its development. Lexical competence, or the ability to understand and use words effectively, is a key aspect of language learning. It plays a crucial role in communication, allowing people to clearly express their thoughts, ideas and feelings. Developing lexical competence is a multifaceted process that requires attention and consistent practice.

Key words: *Communication, lexical competence, idiomatic and lexical skills, vocabulary, semiotic function, grammatical skills.*

KIRISH

Leksik kompetensiya deganda shaxsning ma‘lum bir tilda so‘z boyligining bilishi va tushunishi tushuniladi. Bu nafaqat so‘zlarning ma‘nosini bilishni, balki ularni turli kontekstlarda to‘g‘ri ishlata olishni ham o‘z ichiga oladi. U so‘zlarni tanib olish, so‘z birikmalari, kollokatsiya va idiomatik iboralarni o‘z ichiga olgan keng jihatlarni qamrab oladi. Leksik kompetensiya grammatika va sintaksisdan tashqariga chiqadi, chunki u samarali muloqotning markaziy elementi sifatida lug‘atga qaratilgan. Leksik ko‘nikmalarni shakllantirishda belgi-ramziy va semiotik funksiyalarning roli yosh o‘quvchilarda mavhumlashtirish va umumlashtirish qobiliyati bilan belgilanadi. Leksik mahorat leksik kompetensiya tarkibida ko‘rib chiqilishi kerak. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda vazifalardan biri har xil turdagi kompetensiyalarni shakllantirishdir. Ta‘limning dastlabki bosqichida u yoki

bu ko‘nikmalarni sifatli o‘zlashtirish kompetensiyalarni shakllantirish uchun mustahkam asosdir.

Asosiy qism: Chet tilini o‘qitish metodologiyasidagi “kompetensiya” tushunchasi ta’limning umumiy xususiy maqsadlari va mazmuni bilan tavsiflanadi. “Kompetensiya” juda keng tarqalgan. Faoliyat ta’limi kontekstida kompetensiya, R.P.Milrudning so‘zlariga ko‘ra, “ma’lum bir sohada tashqi dunyo bilan samarali o‘zaro ta’sir o‘tkazish imkoniyatini ta’minlaydigan va buning uchun zarur bo‘lgan vakolatlarga bog‘liq bo‘lgan murakkab, shaxsiy manba”. Olimning so‘zlariga ko‘ra, kompetensiyalar o‘quv dasturining birliklariga aylandi va kompetensiyaning “anatomiyasi”ni tashkil etdi.

Kompetensiya tushunchasini ta’kidlab, olimlar uni umumiy va individual sifatida o‘zaro bog‘lashadi. Kompetensiya tushunchasi bilim, ko‘nikma va faoliyat usullarini o‘z ichiga oladi, kompetensiyada – shaxsning xususiyatlari va shakllangan kompetensiyalar asosida bajarilgan faoliyatga shaxsiy munosabati paydo bo‘ladi. Biz ta’lim maqsadlariga javob beradigan turli xil vakolatlarni shakllantirish haqida gapiramiz. Boshlang‘ich maktabda chet tillarini o‘qitish maqsadini nutq faoliyatining asosiy turlarida: tinglash, gapirish, o‘qish va yo-zishda boshlang‘ich o‘quvchining boshlang‘ich kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish sifatida belgi-laydi.

N.D.Galskova va Z.N.Nikitenko kommunikativ kompetensiya ostida “ma’lumotni tushunish va uzatish uchun chet tilidan moslashuvchan va samarali foydalanish qobiliyatini” tushunadilar. M.N.Vyatyutnev kommunikativ kompetensiyani “insonning ma’lum bir aloqa muhitida harakat qilish qobiliyatiga qarab, nutq xatti-harakatlari dasturlarini tanlash va amalga oshirish sifatida” tushunadi; suhbat oldidan, shuningdek, o‘zaro moslashish jarayonida suhbat davomida paydo bo‘ladigan mavzular, vazifalar, kommunikativ munosabatlarga qarab vaziyatlarni tasniflash qobiliyati paydo bo‘ladi.

F.M.Litvinko kommunikativ kompetensiyani “til tizimi va uning birliklari, ularning nutqda tuzilishi va faoliyati, o‘rganilayotgan tilda fikrlarni shakllantirish va boshqalarning hukmlarini tushunish usullari, o‘rganilayotgan tilda so‘zlashuvchilarning milliy va madaniy xususiyatlari, o‘ziga xos xususiyatlari to‘g‘risida bilimlar to‘plami” deb ta’riflaydi. Turli xil nutq turlari; bu tilni o‘rganuvchining turli xil nutq faoliyatida hal qilinadigan kommunikativ vazifalarga muvofiq muloqot qilish, izchil bayonotlarni tushunish, talqin qilish va yaratish qobiliyati”. Ushbu tushuncha nafaqat chet tilida gapirish qobiliyatini, balki madaniy tarkibiy qismga ega bo‘lgan leksik birliklarni bilish va faol ishlatishni ham nazarda tutadi.

I.L.Binning soʻzlariga koʻra, “chet tillarini oʻqitishning integral maqsadi sifatida ishlaydigan kommunikativ kompetensiya deganda, standart dastur tomonidan belgilangan chegaralarda ona tilida soʻzlashuvchilar bilan chet tilida shaxslararo va madaniyatlararo muloqotni amalga oshirish qobiliyati hamda tayyorligi tushuniladi”.

Z.N.Nikitenko umumiy taʼlim faoliyati deganda “yangi bilimlarni mustaqil ravishda oʻzlashtirishni, koʻnikmalarni shakllantirishni taʼminlaydigan oʻquv ishlari koʻnikmalari bilan bogʻliq boʻlgan oʻquvchining harakat usullarining umumiylikini” tushunadi. Barcha fanlarda shakllangan umumiy taʼlim qobiliyatlari muvaffaqiyatli oʻqishni taʼminlaydi va uyda mustaqil ishlarni yuqori darajada bajarishga yordam beradi. Chet tilini bilish boʻyicha dunyo miqyosidagi vakolatlarga koʻra, kommunikativ kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlarni oʻz ichiga oladi: lingvistik, sotsiolingvistik, pragmatik. Lingvistik komponentda leksik, grammatik, semantik va fonologik kompetensiyalar ajralib turadi. Ushbu hujjatda leksik kompetensiya “leksik va grammatik elementlarni oʻz ichiga olgan tilning soʻz boyligini bilish va ularni nutqda ishlatish qobiliyatini” anglatadi.

I.P.Korotkova leksik kompetensiyaning toʻliq taʼrifini beradi: “ogʻzaki va yozma matnda leksik birlik-larni tanib olish, oʻquv vazifasiga muvofiq matn materiallari bilan ishlash, aloqa jarayonida oʻrganilgan lugʻat bilan ishlash, oddiy soʻz yasovchi elementlarni ajratib koʻrsatish, til taxminidan foydalanish qobiliyati. oʻqish va tinglash jarayonida murakkab matnli vaziyat, bu nutq faoliyatining barcha turlari asoslarini muvaffaqiyatli oʻzlashtirishni taʼminlashga imkon beradi”. A.N.Shamov leksik kompetensiyani inson soʻzining kontekstual maʼnosini aniqlash, uning maʼnosi hajmini ikki tilda taqqoslash, soʻz maʼnosining tuzilishini aniqlash va maʼlum bir tuzilishda oʻziga xos milliy xususiyatni ajratib koʻrsatish qobiliyati” deb taʼriflaydi. Olimning fikriga koʻra, leksik kompetensiyaning yuqori darajasi talabalarga nutq aloqasi harakatlarida soʻzlarni ishlatish va soʻzlarni idrok etish jarayonlarini toʻgʻri amalga oshirishga imkon beradi.

Leksik kompetensiyaning tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi: 1) leksik bilimlar; 2) leksik koʻnikmalar; 3) leksik qobiliyatlar; 4) til va nutq tajribasi; 5) maktab oʻquvchilarining shaxsiy fazilatlar. Tadqiqot leksik mahoratga katta eʼtibor beradi.

Natija va tahlillar: A.A.Smirnov mahoratni “mashqlar tufayli harakat qilish usuli” deb taʼriflaydi. Ushbu taʼriflar nutq faoliyati kontekstida mahorat tushunchasini toʻliq aks ettirmaydi. Mashqlarni bajarish orqali mahoratni rivojlantirish asosiy narsaga javob bermaydi mahoratni nutqqa oʻtkazishni taʼminlamaydi. Koʻpincha, talaba jummalarni tuzish, mashqlarda soʻz birikmalaridan foydalanish bilan osonlikcha kurashadi va jummalarni erkin soʻzlashda ishlatishda

qiyinchiliklarga duch keladi. E.I.Passov nutq faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlariga nisbatan mahoratning to‘liq ta‘rifini beradi. Olimning fikriga ko‘ra, mahorat ongli faoliyat tizi-midagi nisbatan mustaqil harakat bo‘lib, bu fazilatlarning to‘liq to‘plami tufayli ushbu faoliyatni amalga oshirish shartlaridan biriga aylandi. Ong ongli nazorat darajasida harakatlarni avtomatik ravishda bajarish qobiliyati bilan belgilanadi.

“Nutq mahorati” tushunchasi sanab o‘tilgan barcha fazilatlarni o‘z ichiga oladi va nutqqa faoliyat turi sifatida tegishli ekanligidan dalolat beradi. Nutq qobiliyatlari leksik va grammatik ko‘nikmalarga bo‘linadi. Leksik mahorat leksik birlikni tanlash bo‘yicha sintez qilingan harakat g‘oyaga va uning boshqalar bilan to‘g‘ri kombinatsiyasiga mos keladi, mahorat parametrlarida amalga oshiriladi hamda nutqda ushbu leksik birlikdan situatsion foydalanishni ta‘minlaydi. Vaziyatli bog‘liqlik tufayli so‘z funksional birlik sifatida o‘zlashtiriladi. Boshlang‘ich maktab yoshida bolalar so‘zlarning o‘zgarishi va ularning so‘z birikmasi, jumla, matn darajasida boshqa so‘zlar bilan muvofiqligi naqshlari bilan tanishadilar. Vaziyat grammatik mahoratni shakllantirishda zaruriy shartdir. Grammatik mahorat mahorat parametrlarida bajariladigan va har qanday nutq darajasidagi nutq birligining yetarli morfologik va sintaktik dizaynini ta‘minlaydigan sintez qilingan harakat. Grammatik mahorat har doim o‘quvchilar erkin foydalanishi mumkin bo‘lgan leksik birliklar asosida shakllanadi. So‘z asosiy kommunikativ yukni ko‘taradi. Leksik ko‘nikmalar, grammatikadan farqli o‘laroq, ko‘proq mantiqiy va semantik xabardorlik bilan ajralib turadi. Leksik ko‘nikmalarni shakllantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Birinchi bosqich–nutq harakatlarining taxminiy asosini yaratish. Ikkinchi bosqich – mashg‘ulotni tashkil etish. Uchinchi bosqich–dasturni tashkil etish. Ko‘nikmalarni shartli ravishda reproduktiv (gapirish va yozishda) va retseptiv (tinglash va o‘qish paytida)ga bo‘lish mumkin. Semiotik va ramziy funksiyalar so‘z bilan ishlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu funksiyalar abstraksiyaning birinchi darajasidir. Ularning asosida narsalardan chalg‘itish va so‘zlar bilan ishlash sodir bo‘ladi. So‘zlar shunchaki nomlanmaydi, ularga ma‘no beriladi. Tarkib so‘z shakli bilan bog‘liq. Til belgisi tushunchasi qayd etiladi, keyinchalik, nutq faoliyatida qo‘llaniladi. Belgilar va ramziy vositalardan foydalangan holda talabalar haqiqatni ichki harakat rejasiga osonroq o‘zgartiradilar, mustaqil ravishda leksik birliklar va ularning ma‘nolari bilan ishlashni optimallashtirish uchun belgilar va ramziy vositalarni yaratishni hamda o‘z ichiga olishni boshlaydilar.

XULOSA

Leksik kompetensiyani rivojlantirish til o'rganishning muhim jihati hisoblanadi. Bu odamlarga samarali muloqot qilish va tilni osonlik bilan tushunish imkoniyatini beradi. Lug'atni kengaytirish, kontekstli o'rganish, so'z birikmalari, faol amaliyot, so'z shakllantirish va raqamli resurslardan foydalanishga e'tibor qaratish orqali til o'rganuvchilar leksik vakolatlarini oshirishi hamda maqsadli tillarida yanada malakali bo'lishlari mumkin. Lug'atning mustahkam poydevorini yaratish doimiy amaliyot va turli xil haqiqiy materiallarga ta'sir qilishni talab qiladigan doimiy jarayondir. Izchil harakat bilan o'quvchilar o'zlarining leksik qobiliyatlarini rivojlantirishlari va maqsadli tillarida ko'proq malakaga erishishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам. "Иностранные языки в школе", 2000, № 4, с. 9 – 15.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика [текст]. М., «Академия», 2002, с. 165; Никитенко З.Н. Развивающее иноязычное образование в начальной школе. Монография [текст], М., "Глосса-Пресс", 2010, 438 с.
3. Литвинко Ф.М. (2009). Коммуникативная компетенция как методическое понятие.
4. Kasimova, Sarvinoz Sayfullaevna. "Transformación de frases y sus destrucciones." Salud, Ciencia y Tecnología-Serie de Conferencias 3 (2024): 740-740.
5. Abbasovna S. M. WAYS TO EVALUATE THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS AND ITS FORMATION. – 2021.
6. Орипова Р. ИНТЕГРАЛЛАШГАН ТАЪЛИМДА ТЕХНОЛОГИЯЛАР //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 4. – С. 877-888.
7. Oripova R. I. Ways to develop the pedagogue's competence in improving the quality of education. StoneDAU //Pedagogy, psychology and teaching methodology.
8. Saidova M. A. FORMATION OF COMPONENTS OF PRAGMATIC COMPETENCE IN A FOREIGN LANGUAGE IN STUDENTS //PEDAGOGS. – 2024. – Т. 55. – №. 1. – С. 48-52.
9. Djampulatova, N. (2023). THE ROLE OF THE COACHING APPROACH IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(1), 191-195.
10. Yuldasheva N. K., Djampulatova N. M. TALABALALARNING KOMMUNIKATIV RIVOJLANISHI KONTEKSTIDA KOUCHINGLIK MODELI

//Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 915-920.

11. Rakhmanberdiyeva K. S. Formation of independent education in students //Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – C. 328-330.

12. Yakubov O. A. ASSOCIATION METHOD AS A WAY TO IMPLEMENT INNOVATIVE APPROACHES //CUTTING EDGE-SCIENCE. – 2020. – T. 8.

13. Yakubov O. A. EFFECTIVE METHODS OF MEMORIZING MUSICAL TERMS IN PERSIAN //Oriental Journal of Philology. – 2024. – T. 4. – №. 03. – C. 382-386.